

A világ tudománya magyar diplomaták szemével

A KÖZVÉLEMÉNY A TUDOMÁNYPOLITIKA FORMÁLÁSÁBAN – BRIT TAPASZTALATOK –

Szalai-Szűcs Ildikó

tudományos és technológiai attasé, London – ISzalai-Szucs@huemblon.org.uk

A társadalmi igények, elvárások képviselője a tudománypolitika alakításában az Egyesült Királyságban szakmapolitikai prioritás. A következő írás rövid áttekintése a címben megjelölt terület elmúlt tízévi fejlődésének: a tudomány közérthetőségének igényétől a közvéleménynek a tudománypolitika formálásába való bevonásáig. Nem kíván teljes áttekintést adni a terület minden intézményi szereplőjéről, illetve a kérdésben született dokumentumról, sokkal inkább egy szemléletmód megjelenését és fejlődését hivatott szemléltetni, melynek során három intézmény tevékenységét követi figyelemmel, ezek a Royal Society, vagyis a brit Tudományos Akadémia, a tudósokat és a tudománypolitika képviselőit tömörítő Royal Institution, és a hagyományosan a legszélesebb közvélemény informálására létrejött The British Association for the Advancement of Sciences.

Az Egyesült Királyságban jelenleg meghatározó az a szemlélet, amely a szakmapolitikák alakításában figyelembe kívánja venni a társadalom különböző csoportjainak igényeit,

véleményét. A brit kormányzati politikában ez – a terület sajátosságainak megfelelően – a szolgáltató jelleg hangsúlyozásától (lásd: oktatás, ipar-kereskedelem) a társadalmi véleményeknek a szakmapolitikába, részben kormányzati, részben nem-kormányzati szereplők révén szervezeten történő beépítéséig, különböző formákban jelentkezik.

A társadalmi igények fokozott és intézményesen elősegített képviselője a tudománypolitika formálásában is erőteljesen érvényesül. A közvélemény szerepének fontosságát már az 1993-ban kiadott kormányzati tudománypolitikai stratégiai dokumentum rögzítette. Az innovációt mint a gazdasági növekedés előfeltételét megjelölő *Realizing Our Potential: A Strategy for Science, Engineering and Technology* (1) című kormányzati dokumentum a tudomány és technológia közvélemény számára való hozzáférhetőségét, érthetővé tételét tudománypolitikai prioritásként határozta meg. Azzal együtt, hogy a közvélemény és a tudomány kapcsolatát támogató gondolkodásnak az Egyesült Királyságban igen nagy hagyományai vannak, a dokumentum alapvető változást hozott e

tekintetben azáltal, hogy a korábban főként a társadalomtudományok által képviselt kérdéskört hivatalosan a *tudománypolitika* részévé tette. Az említett stratégiai dokumentum megjelenése óta a ma leginkább „Tudomány a társadalomban” elnevezéssel jelölt problematika kezelése jelentős fejlődésen ment keresztül, amennyiben a tudomány közérthetővé tételére irányuló tevékenységből mára a *közvéleményt a tudománypolitika formálásába intézményesen* bevonni kívánó magatartás vált. Jelenleg a tudománypolitikáért felelős államigazgatási szervek, illetve független testületek tevékenységének szerves részét jelentik a társadalmi vélemények, érdekek beépítését célzó programok.

Az Egyesült Királyságban a tudománypolitika alakítása csakúgy, mint más szakmapolitikáké, számos kormányzati és nem-kormányzati szereplő együttműködésében valósul meg. A „Tudomány a társadalomban” elnevezéssel jelölt célterület fejlődésének vázlatos ismertetése során számos, szintén jelentős, de kisebb intézmény, valamint a kormányzati tevékenység elismerése mellett három független tudománypolitikai intézmény: a *Royal Society*, a *British Association for the Advancement of Sciences* (BA), a *Royal Institution*, illetve az egészen a közelmúltig létező *COPUS* tevékenységére térünk ki részletesebben.

A tudomány széles közvélemény számára való „hozzáférhetősége” mint elvárás, nem új keletű az Egyesült Királyságban. A tudomány és a laikus társadalom közti távolság felszámolására jött létre a *Royal Institution* 1799-ben, illetve a *The British Association for the Advancement of Sciences* 1831-ben. E hagyományt teremtő intézmények párhuzamos tevékenysége mellett *nem-kormányzati intézményes összefogásról* a kérdés XX. századi történetében 1985-től beszélhetünk. Ebben az évben jelentette meg ugyanis a *Royal Society The Public Understanding of Science* (2) című tanulmányát,

melynek ajánlásai alapján a három nagy múltú intézmény, vagyis a *Royal Society*, a *Royal Institution* és a BA létrehozta közös programját. Az annak keretében megalapított *COPUS* bizottság (Committee on the Public Understanding of Science) célja a tudományos eredmények közvélemény számára történő hatékony interpretálása, a tudomány képviselői és laikus társadalom közti kapcsolat közvetlenebbé tétele volt.

A *tudomány és társadalom* témakörben jelentős változást hozott a brit kormány 1993-ban készült tudománypolitikai stratégiai dokumentuma. A megelőző húsz év tudomány- és technológiapolitikáját elsőként áttekintő dokumentum a tudomány szerepének társadalmon belüli tudatosítását tudománypolitikai prioritásként jelölte meg. A dokumentum hatására tudományos és tudománypolitikában érintett kormányzati és nem-kormányzati szervezetek stratégiájában egyaránt megjelent ez a prioritás, így például a hét Kutatási Tanács, a tudománypolitikáért felelős kormányzati hivatal – az *Office of Science and Technology* és a közfinanszírozású kutatóintézetek tevékenységében. Ekkor a kérdéskört elsősorban a *public understanding of science* elnevezéssel illették, ami a tudományos élet és a laikus társadalom közti kommunikáció javítását jelentette. Az ilyen jellegű programok egyrészt a laikus társadalom felé irányultak a tudomány és annak társadalmi-gazdasági hasznosulása közötti összefüggések ismeretetésével, a közvélemény tudomány iránti érdeklődésének felkeltésével, másrészt a kutatókat célozták meg tevékenységük kommunikálásának szorgalmazásával és támogatásával, a közvélemény fontos szerepének a kutatói társadalomban való tudatosításával.

A *COPUS* működtetése mellett, az azt létrehozó és abban részt vevő intézmények folytatták saját kommunikációs tevékenységüket. Ezek az intézmények hagyomá-

nyos szerepüknek megfelelően különböző megközelítésből foglalkoztak a kérdéssel, s ez az intézményi profil mára még észrevehetőbben elkülönült. A tudomány és társadalom eltérő megközelítésének kialakulását, de a tudomány „társadalmisítása” mellett leginkább a közvélemény bevonásának előtérbe kerülését is felgyorsította az Egyesült Királyságban lezajlott BSE (kegymarhakór) krízis, majd a génmódosított élelmiszerekről megjelenő ellentmondásos hírek és tanulmányok. A társadalom bizalomvesztésének hatására a tudomány és a tudománypolitika képviselőiben egyre inkább érvényesült az a gondolkodás, amely a tudományos kérdésekről hozott döntésekbe szükségesnek tartotta a közvélemény bevonását. Ennek nyomán mind kormányzati, mind nem-kormányzati szervezetek részéről olyan projekteket indítottak, amelyek fórumok, viták keretében a különböző társadalmi csoportok véleményének a szakmapolitikába való beépítését célozzák.

A Lordok Háza 2000-ben publikált jelentésének (3) hatására, amely a tudomány eredményeinek általános elismertsége mellett megállapította bizonyos tudományos kérdések vonatkozásában a társadalom jelentős bizalomvesztését, a *Royal Society* létrehozta saját *Tudomány a társadalomban* elnevezésű programját. A 2000-ben megkezdett ötéves program már az új gondolkodásmódot tükrözi, vagyis a tudomány elfogadottságának növelése mellett a társadalmi vélemények szakmai körökhöz való eljuttatását is célozza. A program legfőbb elemeit azok a rendszeres, az ország különböző pontjain szervezett beszélgetések jelentik, amelyek aktuális kérdések megvitatását teszik lehetővé kutatók, helyi politikusok, médiaszemélyiségek, az egészségügy és más érdekelt területek szakértőivel. A program másik eleme az országgyűlési képviselők és tudósok munkájának kölcsönös megismertetését célzó projekt, amely a gyakorlatban azt jelen-

ti, hogy képviselők valamely laboratórium-ban töltenek néhány napot, illetve a kutatók az országgyűlésben tesznek látogatást. A program fontos része egy országos szintű fórum sorozat, amelynek keretében kutatók, a tudománypolitika képviselői, laikusok és különböző érdekelt társadalmi csoportok között strukturált eszmecsere, viták szerveznek egynapos programok formájában. Végül a *Tudomány a társadalomban* program negyedik vetülete egy tanácsadó szolgáltatás, amelynek részeként a *Royal Society* aktuális témákban elemzéseket, tanulmányokat készít egyrészt a tudománypolitika, másrészt a közvélemény számára fontos, napirenden levő kérdésekről, mint például a génmódosított élelmiszerekről.

A *Royal Society*, amely kb. 1300 hazai és külföldi tudóst fog át, tagságán keresztül igen alkalmas arra, hogy különböző tudományterületek egy adott kérdésben való állásfoglalását képviselje, illetve azt a tudománypolitika kormányzati formálói felé közvetítse. Emellett a laikus társadalom számára rendezett programjai lehetővé teszik a közvélemény és a szakma közti párbeszéd eredményének beépítését a kormányzati döntéshozókba.

A *Royal Institution* tevékenységében ugyan jelen vannak a közvéleménynek szánt programok, ezek azonban inkább tájékoztató jellegűek, a társadalom és döntéshozók közti közvetítő szerep itt kevésbé érvényesül. A *Royal Institution* a tudomány és a tudománypolitika kiemelkedő képviselőit tömörítő testületként inkább magas szintű fórumot biztosít aktuális kérdések megvitatására, és rendszeres kapcsolatot teremt tudósok és a tudománypolitika képviselői között.

A *BA* hagyományainak megfelelően inkább a tudomány népszerűsítésével foglalkozik, programjai a legszélesebb közvélemény elérését célozzák. Tevékenységének kiemelkedő megjelenítője az évente megrendezésre kerülő *Nemzeti Tudományos*

Hét, amelyben a BA társszervezőként vesz részt. Az egy hétig tartó rendezvénysorozatra bármilyen intézmény bármilyen témában jelölhet előadást, vagyis a rendezvény a legváltozatosabb témákban a legszélesebb közvéleményt próbálja elérni. A BA külön programokkal jelentkezik fiatalok, gyerekek számára, továbbá társasági eseményekhez kapcsolódó tudománynépszerűsítő programokat szervez.

Amint látható tehát, a *COPUS*-t alapító három intézmény a „tudomány és társadalom” problematika más és más vonatkozásait célozza meg, hagyományos szerepüknek megfelelően. Az elmúlt évek során, az intézmények saját programjainak erősödésével párhuzamosan, a *COPUS* vesztett jelentőségéből. Az egyes intézmények fokozódó aktivitása mellett a *COPUS* szerepének csökkenését az is okozta, hogy a szervezet nem tudta magáévá tenni azt a szemléletmódot, amely a társadalom igényeit mint valóságos alakító tényezőt veszi figyelembe. Végül a *COPUS*-t alapítók arra a megállapításra jutottak, hogy a szervezet által alkalmazott, a felülről való irányítást előnyben részesítő megközelítés már idejétmúlt, s ezért 2002 decemberében megszüntették – ez a lépés a szemléletváltás intézményes deklarációjának is tekinthető.

A tudomány és társadalom kérdéskörben a kormányzati és a nem-kormányzati szervezetek által folytatott tevékenységet jól szemlélteti egy aktuális és sok vitát kiváltó kérdés kezelése, mégpedig a *génmódosított (GM) növényekkel* kapcsolatos brit álláspont kialakítása. A GM-vita ugyanis alkalmas arra, hogy a megközelítésen túl szemléltesse az egyes intézmények együttműködését is adott kérdésben. A brit kormány 2002 májusában társadalmi párbeszédet kezdeményezett a génmódosított növények és élelmiszerek témájáról, azzal a céllal, hogy a párbeszéd eredményeit beépítse a szakmapolitikai döntésekbe. A kormányzat által összefogott pár-

beszéd három részből áll: a) egy független szakértők által szervezett vitasorozatból, amely a legszélesebb közvélemény tájékoztatására és a vélemények feldolgozására hivatott; b) a Miniszterelnöki Hivatalon belül működő Stratégiai Hivatal projektjéből, amely az érintettek bevonásával a kérdés gazdasági vonatkozásait dolgozza fel; illetve c) a problémakomplexum tudományos vonatkozásainak összegzéséből, amelyet a kormány tudományos főtanácsadójának irányításával készítenek el.

Bár a GM-vita kormányzati kezdeményezés, abban különböző mértékben részt vesznek független tudománypolitikai intézmények is. A *Royal Society* mindenekelőtt a tudományos főtanácsadó által vezetett tudományos rész rendezvényeinek társszervezését vállalja, emellett publikálja a kormányzati projekt megvalósítása során készült egyes tanulmányokat. Ezen kívül saját *Tudomány a társadalomban* projektjén belül is foglalkozik a kérdéssel, így például a közelmúltban tanulmányt jelentetett meg a génmódosított növények élelmiszer-célú felhasználásának egészségügyi vonatkozásairól (4), illetve rendszeresen vitákat, beszélgetéseket szervez a témában. A BA részvétele a nemzeti dialógusban formálisabb az előző intézményénél, amennyiben rendszeresen és hivatalosan szerepel rendezvények társszervezőjeként. Ezenkívül saját kezdeményezésként számos, a széles közvéleménynek szánt előadást, beszélgetést rendez. A *Royal Institution* programjában természetesen szintén szerepel a génmódosított növények és élelmiszerek témaköre, azonban formális kapcsolata nincs a kormányzati programmal.

*

Az Egyesült Királyságban a szakmapolitikák alakítása a kormányzati és nem-kormányzati szervezetek legtöbb esetben nem formálisan rögzített, hanem hagyományosan kialakult együttműködése útján történik. Ez érvé-

nyes a tudománypolitikára is, amelynek területén a jelenlegi brit kormányzat igen aktív és kezdeményező szerepet játszik a független tudományos intézmények, testületek mellett. E kooperációnak jó példája a tudománypolitikai prioritásként a kilencvenes évek elején megjelölt *tudomány és társadalom kapcsolatának javítása*, ami ma már a hagyományos ismeretterjesztés mellett a társadalmi vélemények, érdekek rögzítését és figyelembevételét jelenti a tudománypolitika egyes kérdéseinek formálásában. Az *alulról építkezés* egyre inkább érvényesülő szemléletmódjának alkalmazásában a nagy múltú intézmények, mint a Royal So-

ciety, a BA és a Royal Institution, nélkülözhetetlen szerepet töltenek be.

Kulcsszavak: *tudomány közérthetősége, tudománypolitikai priorítás, társadalom bizalomvesztése, társadalmi szervezetek, szakmapolitikák alakítása, társadalmi igények képviselete, döntési folyamat*

Internetes címek:

Royal Society: <http://www.royalsoc.ac.uk/>

Royal Institution of Great Britain: <http://www.ri.ac.uk/>

British Association for the Advancement of Sciences: <http://www.britassoc.org.uk>

IRODALOM

- 1 *Government White Paper. Realizing Our Potential: A Strategy for Science, Engineering and Technology.* HMSO, 1993
- 2 *The Public Understanding of Science.* Royal Society, 1985

- 3 House of Lords, Science and Technology Committee: *Third Report: Science and Society.* 23 February 2000
- 4 Royal Society: *Genetically modified plants for food use and human health –an update,* February 2002

